

INLEIDING - Jorn Koelemij, Valerie De Craene, Emiel Maliepaard & Nicolas Dewulf



DE ONONTGONNEN WERELD VAN DE MUZIEKGEOGRAFIE

Muziek en geografie zijn nauwelijks los van elkaar te zien. Muziek wordt geproduceerd op plekken waar mensen samenkomen en elkaar inspireren. Muziek representeert daarnaast regelmatig een specifieke geografische plaats of identiteit. Merkwaardig eigenlijk dat AGORA in haar 35-jarige bestaan nog nooit een themanummer aan muziek heeft gewijd.

*Sometimes I wonder if the world's so small,
Then we can never get away from the sprawl,
Living in the sprawl,
Dead shopping malls rise like mountains beyond mountains,
And there's no end in sight,
I need the darkness someone please cut the lights.*

Suburbia geldt voor de meeste kunstenaars en muzikanten niet als de meest inspirerende of geliefde omgeving. De eentonigheid, de sociale controle, en de kleinburgerlijke normen en waarden ontnemen 'andersdenkenden' de gevoelsmatige ruimte om zich onafhankelijk, vrij en alternatief te kunnen uiten. Het is daarom niet verwonderlijk dat verreweg de meeste succesvolle muzikale carrières uiteindelijk tot wasdom komen in een meer centrumstedelijke omgeving. Toch kan, zoals bovenstaande songtekst van de Canadese indie rockband Arcade Fire aantoont (van het nummer *Sprawl II* op het album *Suburbs* uit 2010, red.), juist de opgekropte frustratie tijdens iemands suburbane jeugd leiden tot een prachtige artistieke aanklacht, waar veel mensen zich vervolgens in herkennen en aan kunnen spiegelen.

Dergelijke aanklachten zijn nochtans nog altijd eerder uitzonderingen. Veel muzikanten die niet uit de suburbs komen

zingen of rappen juist liefkozend over hun buurt, stad, of regio van herkomst. Zo wordt er in Liverpool veel geld verdiend met toeristische rondleidingen langs plekken waar ooit door The Beatles aan is gerefereerd, en zijn The Beach Boys onlosmakelijk verbonden met de stranden van Californië. Hetzelfde geldt overigens voor Lynyrd Skynyrd en (het minder stedelijke) Alabama, Frank Sinatra en New York, Jacques Brel en Brussel, en ga zo maar door. In de hip-hop scene is de geografische identiteit van artiesten vaak zelfs nog sterker aanwezig. Rappers benadrukken graag waar ze vandaan komen, zeker wanneer die plek *street credits* oplevert. In West-Europa, waar veel rappers een migratieachtergrond hebben, geldt dit voor zowel de buurt waar men is opgegroeid als voor de etnische gemeenschap waar zij deel van uitmaken. Raptakten zijn, zeker in bijvoorbeeld Frankrijk en Duitsland, maar ook in België en Nederland, regelmatig politiek geëngageerd en vormen zo een manier om onvrede te uiten over ruimtelijke achtergesteldheid, uitsluiting, en de geïndividualiseerde en egoïstische maatschappij. Dat hoeft overigens niet altijd gepaard te gaan met 'wij-zij denken.' Zeker in Nederland wordt hip hop, zowel van eigen bodem als uit het buitenland, namelijk populairder onder een steeds breder publiek, ongeacht klasse, etniciteit of woonplaats. En ook in de Verenigde Staten behoort de ruimtelijke rivaliteit tussen de 'East Coast' (denk

aan de New Yorkse Notorious BIG) en de 'West Coast' (denk aan de uit Los Angeles afkomstige Tupac Shakur) inmiddels al geruime tijd tot het verleden en kennen nieuwe sterren als Kendrick Lamar een brede *fanbase*.

Waar muziek dus een collectieve ruimtelijke identiteit kan creëren, is ze op haar beurt ook afhankelijk van de aanwezige infrastructuur, kennis en identiteit(en) van een bepaalde stad of omgeving. De padafhankelijkheid, zoals geografen dat zouden noemen, speelt hierin dus een belangrijke rol. Daarnaast geldt dat de clustertheorie van Porter, alsook de groeipooltheorie van Perroux, in veel gevallen van toepassing zijn wanneer gekeken wordt naar de geografische locaties waar commercieel succes tot stand komt. Deze theorieën suggereren namelijk dat de nabijheid van bedrijven en actoren in een bepaalde branche of industrie zullen leiden tot de kennisuitwisseling die nodig is om tot groei en/of innovatie te komen. Uiteraard kan dit per genre verschillen, maar over het algemeen geldt dat veel wereldberoemd geworden artiesten op een bepaald moment van hun carrière hebben samengewerkt met

Met name rappers benadrukken meestal graag waar ze vandaan komen

de gevestigde platenlabels uit New York, Nashville, Los Angeles of Londen. Bij innovatie speelt de *'face to face'* ontmoeting met collega-artiesten bovendien een cruciale rol: het Chelsea Hotel in New York was in de jaren '60 bijvoorbeeld een specifieke plek waar cultureel kapitaal werd uitgewisseld tussen -inmiddels- bekende kunstenaars en zanger(e)s(sen) als Patti Smith, Leonard Cohen and Bob Dylan. De wisselwerking tussen de ruimtelijke context, artiesten en muziek(genres) wordt eind jaren '70 ook mooi weerspiegeld door de Berlijnse periode van de bevriend geraakte David Bowie en Iggy Pop. Terwijl de aanwezigheid van de Berlijnse muur Bowie inspireerde tot het schitterende *'Heroes'*, blaasde Pop dankzij de snelle opkomst van de plaatselijke punkscene zijn eerdere band The Stooges nieuw leven in, wat op haar beurt weer invloed had op de Berlijnse punk in de daaropvolgende jaren. De val van diezelfde muur in 1989 had overigens weer een grote invloed op de ontwikkeling van de legendarisch geworden Berlijnse technoscene; een genre dat merkwaardig genoeg haar oorsprong vindt in het Duitse Düsseldorf. Kraftwerk gold in de jaren '70 namelijk als pionier op het gebied van elektronische muziek, en was dus zeer invloedrijk en innovatief vanuit een plaats die niet bepaald te boek stond of staat als muziekhub. De eerdergenoemde theorie van Porter lijkt dus lang niet in alle gevallen op te gaan.

Bij het brainstormen over mogelijke interessante onderwerpen voor dit themanummer passeerden veel ideeën de revue: over de ontwikkeling van zowel muziekgenres als specifieke artiesten valt praktisch altijd een interessant geografisch verhaal te vertellen. Hetzelfde geldt voor hun populariteit of hun invloed op diaspora's, regio's, gemeenschappen en individuen. Hoewel muziek soms kan leiden tot vervreemding of conflicten tussen bevolkingsgroepen, werkt muziek toch nog altijd vooral verbindend. Daarbij gaat het uiteraard lang niet altijd over wereldberoemd geworden muzikanten, maar juist ook over laagdrempelige en toegankelijke volksmuziek, straatmuziek, dorpsfanfares, of kerkkoren. Ons doel is om met dit thema de AGORA-lezer een beeld te verschaffen van hoe muziek op een brede sociaal-ruimtelijke, wetenschappelijke en transdisciplinaire manier kan worden bestudeerd en

besproken. Het geeft, met andere woorden, een indruk van de aanwezige academische 'muziekgeografie' in de lage landen. Want hoewel culturele geografie, en dus ook muziekgeografie, in de Angelsaksische wereld een stuk meer ontwikkeld is dan bij ons, zijn we er vrij snel in geslaagd om een diverse samenstelling van auteurs bereid te vinden een bijdrage te leveren, opdat wij op muzikale wijze ons jubileumjaar kunnen aftrappen.

De stad als inspiratiebron

Zoals reeds werd aangegeven gelden stedelijke decors veelal als inspiratiebronnen voor verschillende kunstenaars en muzikanten. Dit is zeker het geval wanneer er een zogeheten 'rafelrandje' aan de stad zit, of wanneer sprake is van opvallende politieke, maatschappelijke, sociale of economische transitie binnen een stad of stedelijke omgeving. Zo gaf de Nederlandse singer-songwriter Thomas Azier onlangs aan voor zijn nieuwe album onder meer inspiratie te hebben gezocht in de Ivoriaanse stad Abidjan, omdat dit *"hem deed denken aan het Berlijn van na de val van de muur."*

Als er een stad is die bij uitstek bekend staat om economische voorspoed gevolgd door verval, dan is dit wel het Amerikaanse Detroit. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat juist Detroit de laatste decennia de bakermat is geweest van genres als Motown en Techno, en diverse grote artiesten heeft voortgebracht, waaronder Aretha Franklin, The Jackson 5, Madonna, Eminem en The White Stripes. Leonieke Bolderman beschrijft in haar artikel de historische ontwikkeling, en dus de voor- en tegenspoed van de stad, aan de hand van tien karakteristieke *songs*. Van *'What's going on'* van Marvin Gaye tot *'Lost in America'* van Alice Cooper en *'Lose Yourself'* van Eminem: de stedelijke onrust en uitzichtloosheid die in bepaalde buurten heerst komt bij artiesten uit verschillende genres uitgebreid aan bod. Kan deze rijke muziekgeschiedenis van Detroit mogelijkheden bieden voor toekomstige stedelijke ontwikkeling en toerisme?

Ouderenkoor in Leeuwarden. Foto: Erik Tjallinks



Op andere plekken vindt dergelijk muziektoerisme reeds enige jaren plaats. Behalve de eerdergenoemde Beatles-tours in Liverpool, reizen fans van Michael Jackson massaal af naar Los Angeles om plekken te bezoeken die in verband staan met *The King of Pop*. Fardo Eringa beschrijft hoe de deelnemers aan deze pelgrimstochten, veelal vrouwen van middelbare leeftijd, de dood van hun idool gezamenlijk trachten te verwerken, terwijl ze op zoek gaan naar positieve energie op plekken waar Michael zich volgens hen het gelukkigst heeft gevoeld. Daarnaast trachten zij het omstreden imago van 'Wacko Jacko' op te vijzelen, en zien zij het als hun verantwoordelijkheid zijn humanitaire, activistische en filantropische levensbeschouwing in hun eigen levens voort te zetten. In tegenstelling tot hun middeleeuwse evenknieën gaat het bij deze pelgrimages dus vooral om een innerlijk proces van zelfontwikkeling met ruimtelijke implicaties.

Hoewel voor veel artiesten geldt dat zij sterk geconnecteerd zijn met een specifieke stad of regio, is er van alle wereldberoemde artiesten binnen de populaire muziek echter eentje bij uitstek het meest sociaal-geografisch, namelijk Bruce Springsteen. Robert Kloosterman beschrijft aan de hand van zijn omvangrijke oeuvre hoe *The Boss* gezien kan worden als chroniqueur van de Amerikaanse stad. Vanaf de prille jaren '70 besteedt Springsteen in zijn songteksten ruimschoots aandacht aan hoe de-industrialisering hechte gemeenschappen in steden heeft ontworcht. Gaandeweg wordt in zijn albums deze sombere tendens steeds nadrukkelijker merkbaar: waar de stad eerder nog vooral het decor was van avontuurlijke zoektochten van adolescenten, wordt ze in later werk meer en meer een plek van criminaliteit, teloorgang en uitzichtloosheid. Dit laatste komt, volgens Kloosterman, het allermeest tot uiting in het meesterwerk 'Youngstown' uit 1995. Hoewel Springsteen zich voornamelijk baseert op zijn 'eigen' New Jersey, zijn dergelijke processen uiteraard van toepassing op een hele gordel aan Amerikaanse steden die zichzelf moeten heruitvinden na het verdwijnen van veel industriële werkgelegenheid.

Het belang van aanwezige infrastructuur

Behalve de wisselwerking tussen de identiteit van locaties en artiesten, is de aanwezigheid van stedelijke infrastructuur en netwerken traditioneel van groot belang voor succesvolle en innovatieve muziekproductie. Hierbij gaat het over fysieke plekken

In veel Nederlandse dorpen brengt traditionele volksmuziek de mensen dichter bij elkaar. Foto: Dick Vos



zoals oefenruimtes, poppodia of culturele centra, maar ook over de rol van platenmaatschappijen, radiostations, tussenpersonen, talentenjagers, muziekscholen en, zoals gezegd, andere kunstenaars. De vraag is echter of dergelijke infrastructuren nog altijd even belangrijk zijn in de gemondialiseerde en gedigitaliseerde 21^{ste} eeuw. Heeft de opkomst van platforms als YouTube en Spotify populaire muziek diverser en toegankelijker gemaakt?

Berlijn inspireerde David Bowie en Iggy Pop, maar ook vice versa

Marc Verboord en Amanda Brandellero geven in hun bijdrage een overzicht van hoe populaire muziek vanaf de jaren '60 op verschillende manieren over de wereld is verspreid, en welke factoren hierin van belang zijn. Zij tonen aan hoe verschillende landen binnen Europa, ieder met hun eigen muziekcultuur, in meer of mindere mate ontvankelijk zijn geweest voor de dominante Amerikaanse en Britse popmuziek, en waar dit vooral mee te maken heeft. Daarnaast vragen zij zich hardop af in hoeverre de rol van de grote internationale platenlabels de laatste jaren is veranderd. Zij concluderen vervolgens dat hun hegemonie alleen nog maar verder is toegenomen. Het lijkt tegenwoordig uitdagender dan ooit tevoren om als beginnend artiest de concurrentie aan te gaan.

De muziekindustrie is, met andere woorden, continu in verandering. Als gevolg van zowel de eerdergenoemde digitale ontwikkelingen, als de veranderende maatschappelijke tendensen, is livemuziek tegenwoordig de voornaamste inkomstenbron voor veel muzikanten. Volgens Martijn Mulder, Pauwke Berkers, Rick Everts, Erik Hitters en Arno van der Hoeven is de vrijetijdconsument van vandaag een veeleisende omnivoor die zoekt naar vernieuwing, verrassing en verwondering. Mede daarom is het aantal concertbezoeken de laatste jaren enorm toegenomen, om nog maar te zwijgen over de groei van stedelijke muziekfestivals in Nederland en België. Voor beginnende bands is het essentieel om hier strategisch mee om te gaan, en daarbij is het belang van de voornoemde stedelijke infrastructuur nog altijd onverminderd groot. In hun artikel gaan de auteurs overigens niet alleen in op het perspectief van de band of muzikant, maar ook op de gevolgen van de groeiende livemuzieksector op stad en samenleving. In hoeverre wegen de lusten op tegen de lasten?

Nicolas Dewulf beschrijft in zijn boekrecensie van *9000 Toeren* tevens hoe de Gentse muziekcene in de loop der jaren is geëvolueerd, en gaat daarbij specifiek op zoek naar het belang van plaats en locatie. Hoewel het boek geen uitgesproken stadsgeografisch karakter heeft, blijkt dat er inderdaad een aantal plekken in de stad zijn geweest die gedurende de decennia een specifieke rol hebben gespeeld in het *boosten* van de befaamde Gentse muziekcene. Ook de rol van de Gentse Feesten, in 1969 een nieuw leven ingeblazen door onder andere Walter de Buck, mag daarin niet onderschat worden.

Muziek en verbroedering

De Gentse Feesten brengen niet alleen Gentenaren samen, maar ook mensen van ver buiten de eigen stad of streek. Zelfs de soms ietwat moeizame banden tussen Vlamingen enerzijds en 'Hollanders' anderzijds lijken met de aanwezigheid van door beide groepen gewaardeerde muziek (denk aan Boudewijn de Groot, Anouk, Marco Borsato, De Jeugd van



Tegenwoordig en Gers Pardoel, of aan Eddy Wally, Lasgo, Stromae, Triggerfinger en Oscar and the Wolf, red.) warmer dan ooit.

Muziek kan bijdragen aan het gevoel van eigenwaarde van kwetsbare groepen door het creëren van een eigen identiteit, maar het kan ook groepen samenbrengen die normaliter niet zo snel met elkaar in contact zouden komen. Britt Swartjes beschrijft in haar artikel hoe de stichting MusicGenerations projecten opzet in Nederland om mensen van verschillende leeftijden en culturele achtergronden met elkaar in contact te brengen via muziek. Aan de hand van vaste repetitieavonden ontstaan er banden tussen de deelnemers die gemeenschapsgevoelens en het gevoel 'erbij te horen' tastbaar maken. Door middel van muziek komen eenzame ouderen of asielzoekers op een informele en positieve manier in contact met anderen. Volgens Swartjes zijn dergelijke projecten in staat om andere werkelijkheden te laten zien, en kunnen zij 'door vragen te stellen' tegenwicht bieden aan diverse maatschappelijke tendensen.

Muziek kan soms zelfs Nederlanders en Vlamingen met elkaar verbinden

Conclusie

Een van de overkoepelende, terugkerende thema's in dit nummer is dat muziek bij uitstek een middel kan zijn dat mensen, buurten en gemeenschappen samenbrengt. Het is een medicijn tegen eenzaamheid, individualisme en eentonigheid. Muziek is bovendien een bindmiddel dat regelmatig schaalniveaus overschrijdt. Om een beter begrip te krijgen van hoe muziek wordt geproduceerd en beleefd en wat de betekenis ervan is, is het noodzakelijk om aandacht te besteden aan de sociaal-ruimtelijke dynamieken erachter. Met dit themanummer geven we hiertoe een eerste aanzet. Hopelijk inspireert dit toekomstige studenten, promovendi en senior onderzoekers om de komende jaren nog dieper in de muziekgeografie van de lage landen te duiken.

Literatuurselectie

- Connell, J & Gibson, C. (2003). Sound Tracks: Popular Music, Identity and Place. London: Routledge.
- Gibson, C. & Connell, J. (2005). Music and Tourism: On the Road Again. London: Routledge.
- Kloosterman, R.C. (2015) One-Hit City Wonder. Düsseldorf and Kraftwerk. The Proto City, 6 juli 2015.
- Kloosterman, R.C. & Brandellero (2016) "All these places have their moments": Exploring the Micro-Geography of Music Scenes: The Indica Gallery and the Chelsea Hotel. M/C Journal, 19(3).
- Valenta, S. (2016) Geographies of Hip Hop and Gangster Rap. The Proto City, 8 februari 2016.
- Watson, A. (2012) The world according to iTunes: mapping urban networks of music production. Global Networks, 12(4), pp. 446-466.

Jorn Koelemaj (Jorn.Koelemaj@UGent.be) is als assistent en promovendus verbonden aan de Vakgroep Geografie van de Universiteit Gent, en hoofdredacteur van AGORA. **Valerie De Craene** (Valerie.De.Craene@vub.be) is promovenda aan de afdeling Geografie en Toerisme van KU Leuven en werkt als onderzoekster op het Steunpunt Wonen van de Vrije Universiteit Brussel, Departement Geografie. **Emiel Maliepaard** (e.maliepaard1@gmail.com) werkt als onderzoeker en beleidsadviseur bij Atria: kenniscentrum voor emancipatie. **Nicolas Dewulf** (nicolasdewulf@gmail.com) is MSc. Geografie en Msc. Politieke Wetenschappen (UGent). Valerie, Emiel en Nicolas zijn als redacteur actief bij AGORA.